

„AB OVO USQUE AD MALA.” AZ ELEJÉTŐL A VÉGÉIG, HOGY A DINNYEFEJŰ OLVASÓ IS ÉRTSE!

Cserna-Szabó András: *Zerkó, Attila törpéje*

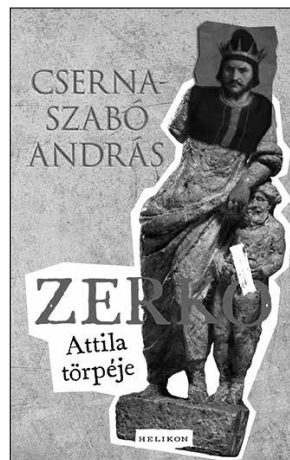
„Ízlések és pofonok [...], nem minden költészet csak holdfény és rózsailles!” olvashatjuk Cserna-Szabó András új regényében, a *Zerkóban* (107.), ami a mű tételmondata is lehetne. Fergeteges humorú történelmiregény-paródia, szókimondó stílusa miatt minden bizonynyal megosztja az olvasóközönséget. Ezt jól igazolja, hogy egyes kritikák csak vérbő paródiának tekintik és a közízlés kiszolgálását látják benne. Mások a témaválasztást kifogásolják vagy a mai szlengben megszólaló címszereplőt. Vannak olyan olvasók is, akik csak leegyszerűsített történelemleckének titulálják, holott ennél sokkal többről van szó. A regényben valódi óserővel tárulkozik fel az ókori világ, így érthető a szöveg szubverzív hatása is. Mindenképpen figyelemre méltó írói teljesítmény.

A szerző előző regényeit ismerve Cserna-Szabó számára a nagyepikai műfaj „roppant játék”, mindig újszerű szövegélményre törekszik. Műveiben egyszerre többféle regiszter van jelen, nála „a regény szelleme a sokféleség szelleme...” Homérosztól a vadnyugatig, a magasirodalomtól a szórakoztató zsánerekig számtalan vendégszöveggel és utalással találkozhatunk prózájában. Emellett a szórakoztató szándék is meghatározó, amely soha nem zárja ki a súlyosságot. Tehát arról a fajta nevetetésről van szó, amely igényességet feltételez, maga a „könnyedség hegyfoka”¹ vagy ahogyan a *Zerkóban* olvassuk: „Nem csak mindig a meló, kell a szórakozás is” (360.).

Zerkó, Attila törpéje mindkét már említett sajátosságnak eleget tesz, ugyanis nagyszerű humorú történelmi paródia, amely számos szövegvilágot mozgásba hoz. A regényben olvashatunk Szent Ágoston-, Horatius-, Vergilius-, de Arany-, Petőfi-, Márai- vagy Hajnóczy-sorokat is. A görög mitológiától a buddhizmusig, Borgestől Hamvasig legalább félszáz szerzőtől származó jelleltlen idézettel találkozhatunk a műben. A Csernai-Szabó-i próza olyan hipertextusként lép fel, amely hálózatszerűen szerveződő, újabb és újabb kapcsolódásokkal teletűzdelt, nyitott szövegrendszer. Ezek a szövegrészek is megmozgatják, aktívvá teszik a befogadói munkát, más és más regiszter felől teszik elérhetővé a művet.

¹ Az idézetek forrása: Milan Kundera: *A regény művészete*. Európa Könyvkiadó, Budapest, 2018.

Helikon Kiadó
Budapest, 2022
412 oldal, 4299 Ft

Hogyan lehet és miért kell ma történelmi regényt írni? A műfaj az utóbbi évtizedekben valódi reneszánszát éli,² igazi divatjelenséggé vált. Emiatt felmerül a kérdés, hogy a történelmi regény hagyománya mennyire folytatható, van-e lehetőség a megújulásra. A szerző látható módon újragondolja a megszólalás lehetőségeit. Jól zsonglőrködik a zsáner klaszszikus elemeivel, aktualizálja azokat, és a paródia beszédmódját választja. Így válik lehetővé, hogy egy tőlünk távoli korszak segítségével tükröt tart nekünk. Ezért tehát nem véletlen, hogy az V. századi történelmi tablót szemlélve saját korunk mozaikjai tűnnek fel a *Zerkóban*. Atmeneti, kiszámíthatatlan korszakban élünk, mint Attila törpéje, a migráció korában, amikor a nyugati civilizáció lehetséges összeomlását szemlélhetjük, és általános a bizonytalanság minden téren.

A híres betyár, Rózsa Sándor alakja után³ most egy újabb történelmi legenda és annak kora kerül az érdeklődés középpontjába: Attila és az ókori civilizáció hanyatlásának kora. A szerzőt foglalkoztatják a talányos történelmi szereplők, ezzel is magyarázható az Attilakultusz felidézése. A műben egyértelműen jelen van a deheroizálás és a demitizálás, társadalomkritikaként is értelmezhető. Az V. századi milió hangulatát olyan pontosan igyekszik megragadni, mintha korunk társadalmáról szólna. Ennek egyik erőteljes példája, amikor Zerkó gazdájának, Plancusnak ad igazat, miszerint az államot nem a legből-csebb emberek tudják a legjobban vezetni, ahogyan Plátón gondolja, hanem „a költők, a kurtizánok, az iszákosok és a szakácsok [...]. Együtt. A szépség, a kellem, a mámor és az ízlés nevében” (82.). A történelmi regény azonban nemcsak példázatosságra törekszik, hanem a nemzeti érzéseket is megcélozza. Jelen esetben rendkívül szarkasztikus módon. Amikor Zerkó a nemzeti öntudat túlcordulásának lesz fültanúja – „Hunnián kívül nem lehet élni máshol” –, gúnyosan fogalmaz: „Azt hallottam, hogy a hazaszeretet olyan, mint a szesz: megcélozza a szívet, és elhomályosítja a látást” (315.). Ehhez hasonlóak Edika szavai is: „Na és a nép? Az istenadta nép? [...] Te is tudod jól, hogy a nép csak egy szó. Nem jelent semmit. Nép nincs. Ha van is, azt eszi, amit kap” (325–326.). A szöveg tehát egyszerűen humoros és kritikus, tele áthallásokkal.

A műfajválasztás miatt a történelmi nagy elbeszélés jól ismert kritikája is megjelenik, miszerint a történelem is csak fikció, akárcsak az irodalom: „Nem emlékszem, de attól ez még fix” (8.), „A jó hazugság legfőbb hozzávalója az igazság” (132.), „De hát mondani mindent lehet” (291.), „Ilyen jelentős történelmi pillanatokban nem lehet rögtönözni. Felelőtlenség lenne. [...] Priszkosz rétor, udvarunk becses vendége, konstantinápolyi történetíró fogja szépen megfogalmazni. Hogy a művelt utókor kellőképpen informálva legyen. Talán már meg is írta...” (326.), „Persze kicsit kiszíneztem a sztorit itt-ott” (340.). Nem véletlen, hogy Zerkó visszatérő ironikus szófordulata, „Ez fix!” többször is ismétlődik a szövegben, amikor a történesek bizonyosságáról, megbízhatóságáról van szó. A mű a népszerű, klasszikus történelmi regények közül Gárdonyi Géza *A láthatatlan ember* című ismert művével is dialógusba lép. Kiegészíti, új megvilágításba helyezi Emőke és Zéta szerelmi történetét. Egy eddig még ismeretlen változatot kínál az olvasóknak, a nézőpont pedig végig ironikus-szarkasztikus marad.

A komikus és metaforikus utalások mai történeté avatják a *Zerkót*, s a mű érdemei közé tartozik, hogy a történelemmel nem elmélyülten foglalkozó olvasó is könnyen felfedezheti ezt a korszakot. Kik voltak a gladiátorok, esetleg melyek a görög-római istenségek attribútumai? Miről szól Oidipusz király szomorú története, vagy ki volt Szent Ágoston? Az elbeszélői szólám úgy van megkonstruálva, hogy a címszereplő törpe, Zerkó rendkívül humoros stílusban, mintegy csevegvé adja elő kalandos élettörténetét, közben pedig

² Bokány Péter szerint a kilencvenes évek közepe óta tart ez a népszerűség. – Bokány Péter: *Ahogyan sohasem volt. A történelmi regény változatai az ezredforduló magyar irodalmában*, Savaria University Press, Szombathely, 2007, 13.

³ Cserna-Szabó András: *Sömmi*. Magvető, Budapest, 2015.

mindenütt figyelmesen magyaráz és közbeszól hallgatóságának. A szöveg beszélője hiteles barbár. Alig vannak ismeretei, szegényes a szókincse, azonban figyel és tanul. Neve dinnyét jelent, ahogy ez a születés anekdotájából kiderül. A történet elején még műveletlen, egyértelműen üres- vagy dinnyefejú főszereplő könnyűszerrel be tudja avatni a hozzá hasonlóan csekély történelmi ismeretekkel rendelkező olvasót az ókori eseményekbe. Hippó városának nyomornegyedéből indul és Konstantinápoly legfényesebb császári udvaráig jut el. A történet végére igazi művelt, világgárta úriember lesz, aki Attila udvari tolmácsa és pohárnoka lévén nemcsak öt nyelven beszél, de ismeri és átlátja a korszak nagy összefüggéseit is. Minimalista elbeszélői szólamával tehát könnyű azonosulni, és a főszereplőhöz hasonlóan az olvasó is hasonló „karriert” járhat be, ha kezébe veszi a könyvet. Feltárulkozik előtte a korszak, a legnagyobb klasszikusok (Horatius, Vergilius, Szophoklész stb.) sorait olvashatja, akiket addig akár még soha. Erre is ironikus utalást találunk a regényben, amikor Plancus és Bonifacius tábornok heves dialógusából rövid meghatározást olvashatunk a korszak legveszedelmesebb barbárjairól, a vandálokról: olyan emberek, akik még soha nem olvastak Vergiliust vagy Ovidiust, „azt se tudják, eszik-e vagy isszák” (63.). Az elbeszélői én tehát nem feltételez semmilyen előzetes tudást erről a korszakról. A törpe elbeszélése fergeteges humorú, parodisztikus, ami a történelmi regényekben jártas, de a naiv olvasók számára is egyaránt népszerű lehet, széles olvasóközönséget szólít meg. Mindezt a szöveg jellegzetes szerkezete is lehetővé teszi, mivel rövid mondatokból, kisebb szövegegységekből építkezik. Komikus tehát, hogy a törpe mondatai is „törpék”, amit a „Gyengébbek kedvéért” (65.) gyakran ismételi. A szöveg szervezőelvéként az ellentét is megjelenik, hiszen fennkölt és vulgáris stílusú szövegrészek váltakoznak, „az alantas a fenségessel mindig párban jár, kispajtás” (16.). A regényben ezek az alapvető eljárások biztosítják a nagyszerű nyelvi humort.

Zerkó, a főszereplő meglehetősen szokatlan figura: bennfentes törpe, nagy történelmi események szemtanúja, Attila belső embere. Egy ciprusi kocsmában, iszogatás közben immár sokadszorra meséli el életének történetét. Keretes elbeszélése kalandosabbnál kalandosabb eseményeket karikíroz. Egy félig berber, félig görög származású púpos törpe, aki a vandálok szerint lába között hordja az „óriáskígyót”. Életútja kalandos, története civilizációkon és kultúrákon átívelő V. századi road movie, ahogyan azt a regény borítóján is olvashatjuk. Kezdetben a hippói Félszemű Datolyaárus nevelt fia, majd úri rabszolga, maga Priapus istenség megtestesítője római gazdája számára. A vandálok betörésével Göiserrik király rabszolgája, később Konstantinápolyba kerül, ahol új gazdája, Aspar felszabadítja, megkeresztelik, így meg is házasodhat. Ezt követően a hunok kezébe kerül. Előbb Buda udvari törpéje, de annak halála után Attila szolgája lesz. Kis ideig Rómában raboskodik, majd újra visszakerül a hun vezérhez, így sorsa örökre megpecsételődik. Attila könyörtelen módon megcsonkíttatja és gyermekei házitanítójává teszi a művelt törpét. A főszereplőt ezek után már egyedül csak a bosszú élteti. Mindvégig Attila mellett marad, tolmácsa, pohárnoka, legfőbb tanácsadója lesz. Egy összeesküvés révén lehetséges lenne megmérgezni a vezért, de nem teszi. Jelleme egyszerre talányos és mindvégig humoros. Attila halála után elszegődik Júda cirkuszába, ahol világhírű bohóccá válik. Végül eladja a rámaradt társulatot és ciprusi halászként tengeti életét.

Az ókori pikareszk regény vidám hangulatú történelmi tabló, amely Zerkó fizikai adottságai révén komikusan nyomatékosítja az alulnézeti perspektívát. A regény törpe perspektívája metaforikusan a napjainkban olyannyira divatosá vált mikrotörténetírást, a történelmi alulnézetet teszi neveltség tárgyává. Mindezt a humoros digressziók érzékeltetik, hiszen a kisebb-nagyobb kitérők egy-egy történelmi ismeretet mélyítenek el. Az alulnézet metaforikus értelmezése akkor válik igazán humorossá, amikor fény derül a főszereplő intim méreteire, mivel Zerkót nemcsak csavaros esze, hanem tekintélyes hímtagja is segíti a történet folyamán. A regény első felében jelen lévő (al)testiség és az ebből

fakadó pajzán humor messzemenően uralják a szöveget. A szöveg egyszerre komikus, minimalista, szókimondó, de alapvetően anakronisztikus is a mai szleng használata miatt (például srác, meló, főszer, dekkol, idióta stb.). Mindemellett retrospektív elbeszélésről lévén szó a megszólaló narrátor tudása különbözik a szereplői én tudásától. Ez sok esetben nevetség tárgyát képezi: „A kibaszott vandálok éppen átkeltek a tengeren Héraklész oszlopainál [...]. De hát akkor nekem erről még fogalmam se volt. Azt sem tudtam, kik azok a vandálok” (41.), „A Rajnánál már ötszázézeren voltunk, de hogy ezt ki számolta meg, azt nem tudom. Én biztosan nem” (227.). Az elbeszélő nem okoskodik, nem tudálékos, ahogy a legtöbb történelmi regényben. A különféle digressziók, az előreutalások, illetve a narrátor hallgatóságához történő kiszólásai mind a komikum forrását képezik.

Ebben a történelmi regényben is, mint ahogy a legtöbb Cserna-Szabó-műben meghatározó módon jelen vannak az anekdoták, ugyanakkor az elbeszélésre is az anekdotikus-ság jellemző. Olyan narratív formáról van szó, amely nemcsak Mikszáth, Krúdy vagy Esterházy műveinek sajátja, hanem a kortárs prózában is egyértelműen tovább él.⁴ Ez a műfaj nagyszerűen képes közvetíteni egy történelmi korszak jellegzetes atmoszféráját, a hitelesség igényével lép fel, azonban nem igazságértéke miatt jelentős, hanem sokkal inkább valószerűsége miatt. Alkalmas arra, hogy komplex szituációkat drámai struktúrába rögzítsen és csattanósan, tömören adjon elő.⁵ Ez a „törpe” forma jól igazodik a főszereplő élőbeszédszerű előadásmódjához, illetve lehetővé teszi az önreflexivitást is a műben. Ez szintén Cserna-Szabó-i sajátosság, hiszen minden regényében találunk metafiktív elemeket, a fikció kereteit leleplező utalások pedig mindig humorosak.

A különös nézőpont és az anekdotikus szerkezet durva nyelvezettel párosul, alkalmazása azonban az oralitással magyarázható, mivel szorosan hozzákapcsolódik az anekdota műfajához. Zerkó nyelvezete néhol vulgáris, ahogyan maga a korszak is, vagy a paródia beszédmódjából adódóan a messzemenőig játékos. Mindenképp a kanonikus irodalom provokációjának minősül. Az élőbeszédszerűség megjelenése még azért is nyilvánvaló, mivel az elbeszélés színhelye egy ciprusi kocsmá. Ebből ered a közvetlen és közönséges kifejezőmód, hiszen a kocsmái stílus is ilyen. A kocsmá mint az elbeszélés tere visszatérő elem Cserna-Szabónál. A spontenitás, a könnyedség, a felszabadultság metaforikus helye, ahol az ember a humortól is megrészegeedik, nem csak a jó bortól. „Az élet túl rövid ahhoz, hogy a törpék szar bort igyanak” (6.), mondja Zerkó, amiből egyértelműen az is következik, hogy ahhoz is túl rövid, hogy a hallgatóság unalmas történeteket halljon. Nem véletlen, hogy a regény első anekdotája az istenek nedűjéhez kapcsolódik, hiszen a bor a legfőbb inspirációforrás Zerkó számára, amit a barbárok nem ismernek. Mindenről pedig barbár nyelven, az elejétől a végéig, mivel egy olyan korról, amikor „évről évre valahogy egyre sötétebb” (363.) lesz, csakis vulgáris módon lehet előadni. És hogyan beszélhettek az V. századi barbárok? Úgy, ahogy korunk „barbárjai”. Ez fix!

⁴ Az apologetikus szándék nagymértékben Gintli Tibor nevéhez kötődik. Legfrissebb munkájával, a *Perújrafelvétel*vel is amellet érvel, hogy az anekdota koronként megújuló, atemporális forma, ami nem tűnt el, hanem tovább élt a modernségben és a posztmodernben is. Lásd Gintli Tibor: *Perújrafelvétel*. Kalligram, Budapest, 2021.

⁵ Vö. Lionel Gossman: Anekdota és történelem. In: Kisantal Tamás (szerk.): *Narratívák 8*. Kijárat Kiadó, Budapest, 2009, 219.